

chrześcijanie (np. 12, 42), chrześcijanie pochodzenia żydowskiego o wierze chwiejnej (np. 6, 60—66; 8, 31 mn.) oraz chrześcijanie Kościołów apostołskich. Kościoły Janowe wykazują pozytywne nastawienie do innych grup apostołskich, ale mają wobec nich świadomość pewnej wyższości. Symbolizuje to postawa Umiłowanego Ucznia wobec Piotra. Umiłowany Uczeń — według Browna — jest postacią historyczną, różną od ewangelisty i prawdopodobnie różną od Jana syna Zebedeusza (w komentarzu identyfikuje on Umiłowanego Ucznia z Janem apostołem).

Trzecią fazę (s. 93—144) reprezentują listy Janowe (ok. 100 r.), które informują nas o rozłamie we wspólnocie Janowej (por. 1 J 2, 19). Zdaniem Browna rozłam ten dokonał się na tle interpretacji czwartej Ewangelii w sprawach chrystologii, etyki, eschatologii i pneumatologii. Listy wskazują na znaczne powodzenie secesjonistów (1 J 4, 5), przestrzegają przed fałszywymi nauczycielami (1 J 2, 27; 2 J 10—11) i starają się zacieśniać więzy między wiernymi oraz skupić ich wokół Prezbitera.

W czwartej fazie chrześcijaństwa Janowego (s. 145—164) następuje jego podział na dwie grupy. Secesjoniści zrywają więzy z bardziej konserwatywną grupą Prezbitera i zostają później wchłonięci przez takie herezje, jak doketyzm, gnostycyzm, Keryntosa i Montana. Oni pierwsi szeroko rozpowszechnili czwartą Ewangelię, gdyż w jej chrystologii i pneumatologii widzieli uzasadnienie swoich pozycji. Natomiast wspólnota Prezbitera zanurza się w tym, co Ignacy Antiocheński nazywa „Kościołem katolickim”, który rozpowszechnia wyższą chrystologię wspólnoty Janowej, ale nie eksponuje jej doktryny o Paraklecie, włączając ją w strukturę autorytatywnego nauczania Kościoła.

Z pobieżnego przeglądu tematyki książki Browna można zauważyć, że podaje on przejrzystą rekonstrukcję historii Kościoła Janowego w oparciu o wnikliwe odczytanie danych czwartej Ewangelii i listów Janowych. Wprawdzie w tej rekonstrukcji chrześcijaństwa Janowego wiele punktów ma charakter hipotetyczny, ale fachowa analiza tekstów, obiektywna i konstruktywna krytyka poglądów innych autorów oraz kompleksowe potraktowanie problemu, umacnia czytelnika w przekonaniu, że nakreślona linia rozwojowa wspólnoty Umiłowanego Ucznia jest realna i prawdopodobna.

Kraków

KS. STANISŁAW MĘDALA CM

WALTER BEYERLIN (wyd.), *Religionsgeschichtliches Textbuch zum Alten Testament*, Berlin 1978, s. 303.

Jest to jeden z tomów uzupełniających komentarz do ST: *Das Alte Testament Deutsch*. Po wprowadzeniu wydawcy W. Beyerlin'a (s. 21—28) zostały zaprezentowane i podane w tłumaczeniu niemieckim następujące grupy tekstów: Teksty egipskie (H. Brunner, s. 29—93), mezopotamskie (H. Schmökel, s. 95—168), hetyckie (C. Kühne, s. 169—204), ugaryckie (K. H. Bernhardt, s. 205—243) i północnosemickie z I tysiąclecia przed Chr. (E. Lipiński, s. 245—284). Książka zawiera ponadto: wykaz ilustracji w tekście (s. 13—14), wykaz skrótów (s. 15—18), słowniczek pojęć i terminologii związanej z tematem publikacji (s. 19—20), skrowidz rzeczowy (s. 285—293), skrowidz tekstów biblijnych (s. 294—303) oraz 4 fotografie dochowanych zabytków literackich Starożytnego Wschodu.

W. Beyerlin w swoim bardzo szczegółowym wprowadzeniu do całości prezentuje profil niniejszego wyboru tekstów (wyłącznie teksty związane z religią), uzasadnia dokonany wybór (teksty podstawowe, pominięte

w innych opracowaniach tego typu, niedawno dopiero opublikowane) i charakteryzuje odrębności analogii w porównaniu z poprzednimi publikacjami tego rodzaju (Jirku, Gressmann, Pritchard, Galling, Thomas). Wstęp Beyerlin'a zawiera ponadto objaśnienie samej techniki opracowania odnośnie wprowadzenia do tekstu, jego tłumaczenia, wydań oryginalnych, literatury, przypisów. Teksty poszczególnych religii zostały w zasadzie podane w sposób jednolity, zgodnie z ustalonymi przez wydawcę założeniami. Na początku każdej grupy tekstów znajdujemy wprowadzenia do religii i literatury danego kręgu kulturalnego, a następnie same teksty uporządkowane według rodzajów charakterystycznych dla danej literatury. Najczęściej najpierw idą teksty mitologiczne, potem kulturowe, literatura mądrościowa itd. Każdy z przetłumaczonych tekstów jest poprzedzony często dość obszernym wprowadzeniem zawierającym: dane dotyczące oryginalnego wydania tekstu, umiejscowienie danego tekstu w ramach większej całości, literaturę na jego temat i paralele starotestamentalne.

Omawiany wybór tekstów religijnych Starożytnego Wschodu może być przydatny w studium ST z kilku co najmniej powodów.

Antologia Beyerlin'a zawiera z bogatej literatury Starożytnego Wschodu teksty dla nas najważniejsze, bo religijne. Podstawowe teksty (Hymn Amenofisa IV, Mądrość Amenemope, inskrypcja Meszy, ugarycki cykl o Baalu) zostały przedstawione w całości lub w obszernych fragmentach. Na szczególną uwagę zasługują te teksty, które zwłaszcza w ostatnich dziesięcioleciach przyczyniły się do ożywienia badań nad związkami pomiędzy ST a religiami narodów ościennych (teksty prorockie z Mari, traktaty przymierza z terenu Syrii).

Lektura przetłumaczonych tekstów religijnych Starożytnego Wschodu dobitnie świadczy o tym, że religia izraelska musiała nieustannie zmagać się o zachowanie swojej tożsamości. Wskutek swojego położenia geograficznego Izrael stale narażony był na oddziaływanie starszych i będących na wyższym poziomie kultur orientalnych. Nic więc dziwnego, że pewne wątki występują we wszystkich religiach tego regionu. Często podobieństwa dotyczą nie tylko wyobrażeń o Bogu, motywów, struktury, ale także uwidaczniają się nawet w podobnych sformułowaniach literackich. Zauważamy znaczną zbieżność np. pomiędzy literaturą egipską a ST w zakresie wymagań moralnych (utwory mądrościowe. Księga Umarłych). Do bardzo wielu tekstów biblijnych znajdujemy bliższe lub dalsze analogie w tekstach Egiptu, Mezopotamii, Syrii. Mimo tych zewnętrznych a czasem i treściowych podobieństw, porównywanie tekstów biblijnych z pozabiblijnymi uświadamia jednocześnie jak bardzo Izraelici górowali nad swoimi sąsiadami w swoich wyobrażeniach o Bogu (transcendencja, świętość, bliskość wobec świata i ludzi).

Warte podkreślenia w niniejszym wyborze jest bardzo szczegółowe i sumienne opracowanie wstępów do przetłumaczonych tekstów. Poszczególne autorzy z niezwykłą drobiazgowością przytaczają tu te teksty ST, w których można się depatrywać pewnych podobieństw w ideach, wyobrażeniach czy sformułowaniach. Na szczególną pochwałę zasługują tu opracowania Brunner'a i Lipińskiego. Są one świadectwem dobrej znajomości problematyki i wielkiej docieklowości w konfrontowaniu tekstów biblijnych z pozabiblijnymi.

Wobec nielicznych, trudno dostępnych i nieuwzględniających nowszych odkryć polskich tłumaczy tekstów Starożytnego Wschodu (Szczepański, Śmieszek, Bromski, Schorr) i prawie nieosiągalnych obcojęzycznych antologii tego rodzaju (Gressmann, Pritchard), wydanie Beyerlin'a może się okazać najłatwiejszym do zdobycia. Ukazało się ono bowiem w NRD w wydawnictwie Evangelische Verlagsanstalt Berlin.

Jeśli idzie o mankamenty to zauważa się ich niewiele. Dziwi najpierw brak jakiegokolwiek tekstu traktatów hetyckich tak ważnych w zrozumieniu p zymierza synajskiego. Ponadto brak wzmianki o pracy Westerman'a *Das Loben Gottes in den Psalmen*, choć autor opracowania posługuje się terminologią wprowadzoną przez niego (s. 58). Wątpliwa wydaje mi się celowość zamieszczenia tekstów hetyckich nr 3 i 4. Są dość obszerne, a związek z religią ST nikły.

Lektura omawianej publikacji uświadamia nagłą potrzebę sporządzenia polskiego tłumaczenia przynajmniej najważniejszych tekstów Starożytnego Wschodu mających związek z Biblią.

Pawłów

KS. ANTONI DREJA

BETEN MIT DER KIRCHE, *Hilfen zum neuen Stundengebet*. Herausgegeben von Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz. Verlag Friedrich Pustet, Regensburg 1978, s. 128.

Problematyka modlitwy kapłańskiej jako specjalnego zadania związanego z funkcją i posługą kapłańską w Kościele rzymskim, stanowi bez wątpienia ogromnie interesujące zagadnienie na płaszczyźnie teologiczno-histerycznej. Oczywiście nie można jednak zapomnieć, czy pominąć jej głównych, praktycznych funkcji ascetyczno-pastoralnych, czy mówiąc bardziej ogólnie zbawczych w sensie indywidualnym i wspólnotowym. Stanowi ona bowiem znak codziennego życia Kościoła w jego wymiarze powszechnym i apostołskim.

W ramach wydawanych, przez Sekretariat Konferencji Episkopatu Niemiec, pomocy teologiczno-pastoralno-ascetycznych ukazała się także praca poświęcona problematyce odnowy liturgii brewiarzowej, pt. *Beten mit der Kirche*. Prezentowana praca, po krótkim wprowadzeniu, podzielona została na dwie części. Pierwsza poświęcona została problematyce teologiczno-bibliicznej wspomnianej modlitwy. Na całość zawartości treściowej tej części składają się wypowiedzi, w formie krótkich artykułów, następujących autorów: F. Steinmetza, K. Hemmerle'a, P. J. Cordesa, A. Deisslera, J. Riefa, L. Bertscha, W. von Arxa, K. Fütterera i B. Fischera. Autorzy zwracają uwagę najpierw na elementy samej modlitwy jako takiej, a następnie na jej specyficzną formę oficjalnej modlitwy Kościoła sprawowanej normalnie przez kapłanów, zakonników oraz zakonnice. Bardzo interesujące jest opracowanie poświęcone odpowiedzi na pytanie, jak dziś można modlić się psalmami. Wielu autorów bardzo wyraźnie akcentuje wspomniane na wstępie elementy pastoralne, zwłaszcza w odniesieniu do wspólnoty parafialnej, nie mówiąc oczywiście o całym Kościele. Relacja tych dwu rzeczywistości zbawczych, szczególnie mająca miejsce w kapłanie, musi stanowić także czynnik wpływający na jego osobiste życie i całość sfery ascetyczno-moralnej.

Część druga poświęcona została praktycznym uwagom związanym z modlitwą godzin. Składają się na nią krótkie wypowiedzi następujących autorów: G. Heinemanna, J. Geradsa, G. Stadelera, M. F. Winanda, A. Bremsa, M. Entricha i H. Hauga. Poszczególne wypowiedzi nacechowane są bardzo często ściśle osobistymi przeżyciami czy spostrzeżeniami z własnej praktyki modlitwowej czy to kapłańskiej, czy też zakonnej. Są to nie tylko uwagi natury ascetyczno-moralnej lecz także i formalnej czy wręcz „technicznej”. Całość pracy zamyka krótki dodatek zawierający cztery wypowiedzi odnoszące się do modlitwy.